

ČESKOSLOVENSKO A POKUSY O „RESTAURACI“ HABSBUKŮ V ROCE 1921

PETR PROKŠ

Po první světové válce se nové Československo rychle stabilizovalo. Vytvořilo vnitřní republikánský režim parlamentní demokracie a upevnilo si mezinárodní postavení. Vážným problémem však nadále zůstávaly vztahy s Maďarskem. Budapešť se totiž stále nevzdávala nadějí na obnovení velkého Uherska v předválečných hranicích jako království s panovníkem z habsburské dynastie.¹ Maďarsko se snažilo ve 20. letech 20. století získat podporu velmocí pro své strategické a bezpečnostní zájmy argumentem, že je přece „obránce“ Západu, avšak vítězná Dohoda zamýšlela vytvořit „Novou střední Evropu“ ze středoevropských vítězných národů, Poláků, Čechoslováků, Rumunů a Jihoslovanů, a nikoliv z poraženého a okleštěného Maďarska. Jasně to vyjádřil vysoký britský komisař v Budapešti Thomas B. Hohler dne 16. února 1920 slovy: „...co se týká bezpečnostních zájmů Britského impéria: Rumuni, Čechoslováci a Jugoslávci tvoří dohromady čtyřicetimilionový blok, který, jak doufáme, bude tvořit lepší obrannou linii proti Německu než sedm nebo deset milionů Maďarů.“²

Svržený císař a král Karel v emigraci, jeho aristokratičtí přívrženci i nejrůznější monarchistické skupiny a hnutí na území bývalé habsburské říše se totiž stále nevyrovnali s jejím rozpadem. Přitom se opírali také o monarchistické a konzervativní kruhy v Německu, Francii a Velké Británii i dalších zemích Evropy. Začali sprádat plány o obnovení habsburské monarchie a znovunastolení excísaře a exkrále Karla na trůn. Jako nejpříhodnější se jevilo zejména Maďarsko, jež se nemsířilo s rozpadem historického Uherska, a působilo v něm silné monarchistické a zejména nacionalistické hnutí, které se otevřeně stavělo proti poválečnému státoprávnímu uspořádání střední a jihovýchodní Evropy a existenci nástupnických

---

1 Vizi, László Tamás: *Trianon 100 Years Later. From Border Revision to National Cooperation (1920–2010)*. Budapest 2018; Suppan Arnold: *The Imperialist Peace Order in Central Europe. Saint-Germain and Trianon 1919–1920*. Vienna 2019.

2 Vizi, László Tamás: *The Idea of Hungarian Politics on Revision in the First Half of the 1920s*. *West Bohemian Historical Review* 11, 2021, č. 1, s. 41–42.

států. Předpokládali nejprve opětovné nastolení Karla jako uherského krále. Potom za příhodných vnitřních a zejména mezinárodních podmínek obnovit habsburskou říši, třeba v nějaké reformované podobě konstituční a federativní monarchie. Historicky se pro tyto snahy vžil pojem „restaurace Habsburků“.

Tomu napomáhal také vývoj v samotném Maďarsku. Jeho nově zvolené Národní shromáždění, v němž silné pozice získaly pravicové, nacionalistické a konzervativní proudy, dne 29. února 1920 zrušilo republiku a vyhlásilo Maďarsko opět královstvím. Jeho regentem zvolilo 1. března 1920 admirála Miklóse Horthyho. Slabinou monarchistického hnutí v Maďarsku však byla jeho roztržičnost. Podle legitimistů měl nárok na trůn exkrál Karel Habsburský nebo jeho syn Otto Habsburský. Přívrženci svobodné volby krále prosazovali Josefa Habsburského nebo Albrechta Habsburského. Současně unionisté zvažovali vytvoření personální unie s některým sousedním královstvím jako bylo Rumunsko, král Ferdinand I. z dynastie Hohenzollernů; Jugoslávie, král Alexandr z dynastie Karadjordjevičů; nebo Itálie, Viktor Emanuel III. ze savojské dynastie. Někteří konzervativní monarchisté společně s ruskou aristokratickou emigrací v Mnichově dokonce sprádali fantastické plány na obnovení alespoň části bývalé habsburské říše v podobě spojení Rakouska a Uherska s přičleněním Bavorska, takže dalším nápadníkem na trůn mohl být některý příslušník rodu svržených Wittelsbachů.³ Případný návrat Habsburků do Vídně i Budapešti a zároveň Wittelsbachů do Mnichova považovali někteří konzervativní politikové v Londýně a Paříži za nevhodnější prostředek jak zabránit připojení Rakouska k Německu a oslabit Prusko. Ovšem takové řešení by podle nich nepochybně narazilo na silný odpor Říma a Prahy. Přitom právě ve vytvoření jakési „dunajské federace“ spatřovali nástroj pro zajištění pořádku ve střední a jihovýchodní Evropě, kterou zmítaly z jejich pohledu podružné sváry jako například Rumunska a Jugoslávie o Banát nebo Československa a Polska o Těšínsko, když přitom hrozí proniknutí bolševismu z Ruska do západní Evropy. Ustavení malých „národních“ států hodnotili jako narušení tradiční „geopoliticko-strategické situace“ a „historických“ vazeb velkého hospodářského prostoru. Frankofilní král Karel v Uhersku může tedy představovat pevnou bariéru proti pruskému pronikání do Orientu podle projektu Berlín – Bagdád.⁴ Právě s podporou těchto konzervativních struktur počítal také excísař Karel a jeho přívrženci ve svých plánech.

Maďarský nacionalista hrabě Albert Apponyi a legitimista rakouský kníže Ludwig Windischgrätz navštívili dne 24. ledna 1921 v zámku Pranginsu u Ženevského jezera excísaře Karla. Při rozhovoru s novináři na otázku o jeho případ-

---

3 Olivová, Věra: Československá zahraniční politika o pokus o restauraci Habsburků. Československý časopis historický 7, 1959, č. 4, s. 678–679.

4 Kaiser Karl. Persönliche Aufzeichnungen. Zeugnisse und Dokumente. Herausgegeben von Erich Feigl. Wien – München 1984, s. 313–321, No. 79.

ném návratu na maďarský trůn Apponyi odpověděl, dokud bude žít král Uherska, tak zůstane pro Maďary tím, kdo nosil korunu svatého Štěpána. Současně si stěžoval na Československo, které údajně odírá dodávky dřeva a železné rudy Maďarsku.⁵

Potom ministr zahraničí Edvard Beneš ve svém projevu v Poslanecké sněmovně Národního shromáždění ČSR v Praze dne 27. ledna 1921 o programu příští zahraniční politiky Československa zdůraznil, že nepřipustí obnovení habsburské monarchie v Maďarsku nebo Rakousku a nedovolí jeho připojení k Německu ani vytvoření „dunajské federace“.⁶ Ministr zahraničí Gusztáv Gratz dne 4. února 1921 v maďarském parlamentu při reakci na vystoupení ministra zahraničí Edvarda Beneše se ostře se ohradil proti vměšování do vnitřních záležitostí Maďarska, protože si samo může zvolit monarchistickou formu státu, kterou již minulý rok schválilo Národní shromáždění, i když případný návrat Habsburků není zatím aktuální v důsledku mezinárodní situace.⁷ Následně československý delegát v Budapešti Václav Lejhanec ve zprávě dne 14. března 1921 zdůraznil, že královský regent Maďarska, tedy vlastně hlava státu, Miklós Horthy stále pomýšlí na znovuzískání Slovenska do uherského království, třeba i násilnými prostředky. Sice byl legitimistou, avšak příliš nepodporoval návrat exkrále Karla, spíše jeho malého syna Ottu, takže díky tomu by mohl ještě dlouhá léta setrvat ve své mocenské pozici. Přitom stále ještě byla v záloze možnost nastolení arcivévodý Josefa Habsburského.⁸

Přesto oba státy spolu zatím pragmaticky vyjednávaly. Na „neutrální“ půdě v rakouském městě Bruck an der Leitha (Most nad Litavou) ve dnech 14. a 15. března 1921 jednala československá delegace, ministr zahraničí Edvard Beneš, ministr zahraničního obchodu Rudolf Hotowetz, vyslanec Jan Masaryk, a maďarská delegace, předseda vlády Pál Teleki, ministr zahraničí Gustav Gratz, vyslanec hrabě Frigyes Szapáry. Setkání bylo velice vyhrocené. Maďari chtěli rokovat především o územních otázkách. Přitom se odvolávali na dopis bývalého předsedy francouzské vlády Alexandre Milleranda ze dne 6. května 1920, který připouštěl místní úpravy hranic Maďarska s nástupnickými státy. Beneš namítal, že dopis není součástí mí-

5 Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921. Svazek I (4. červen 1920–31. květen 1921). Praha 2004, s. 425–426, dok. č. 275.

6 Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Digitální repozitář: Národní shromáždění republiky Československé 1920–1925, Poslanecká sněmovna, Steonoprotokoly, 48. schůze 27. 1. 1921, část 5, s. 1–4; část 6, s. 1–4. <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenopro/048schuz/s048005.htm> – [s048006.htm](http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenopro/048schuz/s048006.htm) [24. 4. 2018].

7 Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921. Svazek I (4. červen 1920–31. květen 1921). Praha 2004, s. 448–449, dok. č. 294.

8 Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921. Svazek I (4. červen 1920–31. květen 1921). Praha 2004, s. 520–521, dok. č. 340.

rové smlouvy a nebyl československou stranou podepsán, takže ji nijak nezavazuje. Naopak požadoval jednání o občanských, právních, hospodářských, finančních a dopravních otázkách. Maďari proto odmítli pokračovat v rozhovorech. Beneš upozornil na skutečnost, že Československo se již dohodlo se všemi sousedy, takže Maďarsko se může dostat do mezinárodní izolace. Maďari tedy přistoupili na Benešův program vyjednávání. Výsledkem bylo dohoda o dalším rokování po Velikonocích ve čtyřech komisích podle Benešova návrhu. Maďari nebudou podporovat protičeskoslovenskou propagandu na Slovensku, kam se mohou vrátit uprchlíci a repatrianti. Poskytnou Slovákům v Maďarsku stejná občanská práva jako mají Maďari v Československu. Sníží stav armády o 25 000 vojáků, aby dosáhli stavu nařízeného mírovou smlouvou. Diplomatická zastoupení budou povýšena na vyslanectví. Obě strany budou působit na zmírnění tiskových kampaní proti sobě. Maďari přislíbili odložit dynastickou otázku na neurčito a zaručili dodržování trianonské mírové smlouvy. Dokonce naznačili, že z hospodářských důvodů pomýšlejí na vytvoření celní unie s Československem.⁹ Celkovým výsledkem vzájemného vyjednávání bylo ustavení odborných komisí: právní, finanční, dopravní, ekonomické; přeměna delegací obou zemí na vyslanectví; předběžná záruka pro bezpečný návrat uprchlíků a repatriantů maďarské národnosti do Československa; ujištění maďarské strany o neaktuálnosti královské otázky, příslib nepodporovat iredentistickou propagandu proti Československu a dodržovat mírovou smlouvu z Trianonu; dojednání zásad hospodářských a dopravních vztahů obou států.¹⁰

Přesto v maďarské politice stále působili radikálové, kteří se nesmířili s poválečným uspořádáním střední Evropy. Maďarský chargé d'affaires ve Varšavě hrabě Iván Csekonics důrazně prosazoval spojenectví Maďarska a Polska. Jeho cílem mělo být vojenské zničení Československa a připojení Horních Uher – Slovenska zpátky k Maďarsku. Ministr zahraničí Gusztáv Gratz podle zprávy svému diplomatovi do Varšavy ze dne 21. března 1921 však považoval takové plány za politiku „vabank“ a tudíž riskantní pro Maďarsko.¹¹ Právě na takové extremisty však spoléhali stoupenci návratu Habsburků na královský trůn v Maďarsku.

Jako příhodné pro převrat se jevilo období po skončení mírové konference v Paříži, která nepřinesla tolik očekávanou stabilitu a prosperitu válkou vyčerpané Evropě. Karel se proto odhodlal s určitou politickou podporou svých stoupenci

---

9 Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR) – protokol T (Tajné) 1921–1944 (1953), sign. T 2045/21 č. I, č.j. 100/20/921, kart. 68; Beneš, Edvard: Cirkulární telegramy 1920–1935. Z dokumentů archivu ministerstva zahraničních věcí České republiky, ed. Jindřich Dejmeke. Praha 2002, s. 26–27, dok. č. 11.

10 Tóth, Andrej: První bilaterální jednání mezi Československem a Maďarskem (1921) – Bruck an der Leitha. *Moderní dějiny* 9, 2001, s. 146–151.

11 Pejša, Robert: *Vztahy Československa a Maďarska v letech 1918–1939*. Praha 2017, s. 41.

k dobrodružné akci. Na sklonku března 1921 pěšky přešel švýcarsko-francouzskou hranici a rychlíkem Paříž – Vídeň na španělský pas s několika šlechtickými stoupenci přijel tajně do Vídně. Potom taxíkem odjel na hranice Maďarska, kde se vykázal britským pasem. Následně na koňském povoze dojel 26. března 1921 do městečka Szombathely, kde bylo také sídlo biskupa, a ubytoval se v jeho paláci. Shodou okolností na lovu v blízkosti pobýval předseda maďarské vlády Pál Teleki, který se sice dostavil ke Karlovi, ale nebyl jeho návratem příliš nadšen. V podstatě jeho pokus o převrat nepodpořil. Mezitím se ke Karlovi přidali nacionalističtí důstojníci místní posádky a společně se vydali na cestu do Budapešti. Karel se sešel následujícího dne 27. března 1921 v budínském hradě s regentem Horthym, který se však nechtěl vzdát výsadní moci regenta, a doporučoval Karlovi návrat do Švýcarska, jinak hrozí Maďarsku vojenský zákrok sousedního Československa, Jugoslávie a Rumunska, tedy států rodící se Malé dohody. Karel se musel s nepořízenou vrátit do Rakouska, odkud pod ochranou britských důstojníků odjel za dozoru rakouské policie zpátky do Švýcarska. Jeho představitelé samozřejmě považovali Karlovu avanturistickou akci za porušení švýcarské neutrality a pohostinnosti. Úřady mu sice povolily další pobyt s podmínkou, že jakýkoliv odchod za hranice bude předem hlásit.¹²

Při tomto prvním „restauračním“ pokusu exkrál Karel spoléhal také na podporu francouzského premiéra Aristide Brianda, což však bylo pouze jeho osobní stanovisko. Když se premiér měl vyjádřit oficiálně, tak svoji podporu popřel. Postoj Paříže byl poněkud rozporuplný. Francie se snažila být patronem „nástupnických“ států a vytvořit ve střední Evropě nárazníkové pásmo mezi Německem a Ruskem. Na druhé straně její původní integrační projekty na vytvoření „podunajské konfederace“ nebo „podunajské federace“ s centrem v tradiční Vídni povzbuzovaly monarchistické hnutí v představách, že v čele takového seskupení by mohl stát opět panovník z habsburské dynastie. Proto při svých snahách o restauraci Habsburků se spoléhalo do určité míry také na podporu politických a hospodářských skupin západních mocností, které takovéto integrační projekty podporovaly jako protiváhu vůči stávající „balkanizaci“ střední Evropy.¹³ O vizionářských nadějích těchto monarchistických struktur svědčí například patetické provolání, které bývalý předseda rakouské vlády Max Hussarek vydal s „karlistickými“ přívrženci na

12 Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921. Svazek I (4. červen 1920–31. květen 1921). Praha 2004, s. 546–619, dok. č. 358–426, s. 546–619; Galandauer, Jan: Karel I. Poslední český král. Praha – Litomyšl 1998, s. 307–316; Pernes, Jiří: Poslední Habsburkové. Karel, Zita, Otto a snahy o záchranu císařského trůnu. Brno 1999; Raiman, Vojtěch: Návrat krále. Restaurační pokusy Karla Habsburského v roce 1921 ve světle mezinárodních vztahů v Evropě. Moderní dějiny 21, 2013, č. 1, s. 65–102.

13 Hohwald, Christophe: La diplomatie française face à la crise royale en Hongrie (1921). Revue historique des armées 251, 2008, s. 78–84.

přelomu března a dubna 1921 v podobě letáků: „Staré, tisícileté hvězdy září ještě na nebi: Bůh, Císařství, Císař – to je ten směr, který musíme následovat – kupředu k dunajské federaci, k Monarchii!“¹⁴

Pokus exkrále Karla o návrat do Maďarska okamžitě rozvířil mezinárodní vztahy. Diplomatictí zástupci „Velké dohody“ spojeneckých velmocí Francie, Itálie, Británie a také „Malé dohody“ Československa, Jugoslávie a Rumunska okamžitě 1. dubna 1921 ostře protestovali u maďarské vlády proti přítomnosti exkrále Karla a požadovali jeho okamžitý odchod z Maďarska. Potom diplomatictí zástupci Československa, vyslanec Václav Lejhanec, Jugoslávie, vyslanec Milan Milojević, Rumunska, vyslanec Traian Stircea, a Itálie, vyslanec Gaetano Caracciolo di Castagneto, předali 3. dubna 1921 maďarské vládě ultimatum: pokud Karel nepustí Maďarsko do 7. dubna 1921 odvolají svoje diplomatické mise, zastaví veškeré styky a připraví vojenskou mobilizaci svých armád proti Maďarsku.¹⁵ Současně diplomatictí zástupci západních Spojenců v Budapešti, francouzský vyslanec Augustin M. Doucet, britský vyslanec Thomas B. Hohler a italský vyslanec Gaetano Caracciolo di Castagneto, předali dne 3. dubna 1921 předsedovi maďarské vlády hraběti Pálu Telekimu stanovisko konference velvyslanců o platnosti jejího usnesení ze dne 4. února 1920, že znovunastolení Habsburků je nepřípustné s požadavkem, aby bývalý panovník okamžitě opustil území Maďarska, protože jeho přítomnost ohrožuje mír ve střední Evropě.¹⁶ Praha se přitom opírala o podporu Paříže. Československému chargé d'affaires Vratislavu Trčkoví při osobním setkání generální sekretář francouzského ministerstva zahraničí Philippe Berthelot neprodleně dne 31. března 1921 naprosto schválil postup Prahy a zdůraznil, že francouzští diplomaté dostali příkaz, aby trvali na odjezdu Karla z Maďarska. Rakousko již bylo požádáno o povolení volného průjezdu Karlovi. Francouzská vláda je proti každé restauraci Habsburků.¹⁷

Současně ministr zahraničí Edvard Beneš dne 31. března 1921 v poslanecké sněmovně zdůraznil stanovisko Malé dohody, která nedovolí nástup exkrále Karla na trůn v Maďarsku. Politické kruhy, které tuto avantýru zosnovaly, jsou zločinně lehkomyšlné a dokazují, že válka je ničemu nenaučila, ale ani v budoucnu je patrně již ničemu nenaučí. Proto je třeba ostře bránit mír a demokracii ve střední Evropě. Československo bude důsledně dodržovat rozhodnutí konference velvyslanců o nepřípustnosti znovunastolení Habsburků.¹⁸ Potom dne 1. dubna 1921 v Senátu

---

14 AKPR – protokol T (Tajné) 1921–1944 (1953), sign. T 190/21, č.j. 64, kart. 37.

15 Beneš, E.: Cirkulární telegramy 1920–1935, s. 27–28, dok. č. 12 a 13.

16 Tóth, Andrej: Československá diplomacie a první restaurační pokus Karla Habsburského v Maďarsku (26. březen–5. duben 1921). *Slovanský přehled* 88, 2002, č. 3, s. 364.

17 AKPR – protokol T (Tajné) 1921–1944 (1953), sign. T 162/21, č.j. 3798, kart. 37.

18 Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Digitální repozitář: Národní shromáždění.

také označil dobrodružství exkrále Karla za zločinnou avantýru. Otázka exkrále Karla a otázka Habsburků není vnitřní záležitostí Maďarska, ale otázkou mezinárodní. Československo se svými spojenci se přičiní, aby se již jednou definitivně skoncovalo s legendou Habsburků a zajistil se mír ve střední Evropě.¹⁹

Praha však nadále musela počítat s určitou podporou monarchistického hnutí v mezinárodních vztazích. Například československý vládní delegát v Istanbulu Rudolf Světlík ve zprávě do Prahy dne 5. dubna 1921 tlumočil názor britského vysokého komisaře Horace Rumbolda, které sdělil jeho anglické manželce, že pokus Karlův je pouze vnitřní záležitostí Maďarska, a tázal se, zda je možno počítat s vlivným monarchistickým hnutím v Československu. Potom byl nemile překvapen, když anglická manželka československého diplomata něco takového rozhodně vyloučila. Francouzský vysoký komisař generál Maurice Pellé však potvrdil, že Francie se zcela postaví na stranu Československa, totéž prohlásil také italský vysoký komisař Eugenio Garroni.²⁰ Ministr zahraničí Edvard Beneš proto dne 11. dubna 1921 stanovil následující zásady pro řešení otázky Habsburků: 1) habsburská otázka není vnitřní záležitostí Maďarska; 2) ratifikace mírové smlouvy z Trianonu, Burgenland předat Rakousku a zredukovat maďarskou armádu podle podmínek mírové smlouvy; 3) zrušení nároků Habsburků na královský trůn v Maďarsku; 4) proti dalšímu pokusu o restauraci Habsburků zakročí armáda.²¹

Neúspěšný pokus excísaře Karla o návrat na trůn měl samozřejmě také výraznou politickou dohru. Dosavadní předseda maďarské vlády, monarchistický legitimista hrabě Pál Teleki, odstoupil. Královský regent admirál Miklós Horthy jmenoval dne 14. dubna 1921 předsedou vlády hraběte Istvána Bethlena, pragmatického liberála, maďarského vlastence, který se sice stavěl proti tradičnímu konzervativnímu vyhraněnému maďarskému nacionalismu, avšak odmítal přeměnu zažitého politického systému s výraznou pozicí šlechty a podnikatelských kruhů ve prospěch širších občanských vrstev, zejména střední třídy, nebo dokonce socialistického hnutí v podobě všeobecného volebního práva. Jeho koncepce se může označit za politicky výrazně regulovanou parlamentní demokracii. Bethlen přednesl dne 19. dubna 1921 v Národním shromáždění program své vlády, kterou tvořily dvě nejsilnější strany: jeho křesťansko-národní a dále malorolnická

dění republiky Československé 1920–1925, Poslanecká sněmovna, Stenoprotokoly 66. schůze 31. 3. 1921, část 6, s. 1–2. <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/066schuz/s066006.htm> [13. 1. 2020].

19 Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Digitální repozitář: Národní shromáždění republiky Československé 1920–1925, Senát, Stenoprotokoly 56. schůze 1. 4. 1921, část 4, s. 1–2. <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/se/stenprot/056schuz/s056004.htm> [13. 1. 2020].

20 AKPR – protokol T (Tajné) 1921–1944 (1953), sign. T 162/21, č.j. 3652, kart. 37.

21 Tóth, Andrej: Výsledek prvního restauračního pokusu Karla Habsburského v Maďarsku na jaře 1921 – uzavření československo-rumunské malodohodové smlouvy. *Slovanský přehled* 88, 2002, č. 4, s. 527.

strana. Ve svém vystoupení se nejprve kriticky vyjádřil k chybám, které uvrhly Maďarsko do současného stavu, především se jednalo o tradiční historický nacionalismus. Maďarský národ si sice zachoval nezávislost, avšak za cenu, kterou by nikdy nebyl ochoten zaplatit. Vládní program potom obsahoval čtyři základní body: 1) Zamezit všem destruktivním proudům, zejména bolševismu, který ohrožuje celou Evropu. Postavit proti němu křesťanskou politiku a občanské svobody, které však nesmějí destruktivní síly zneužívat. 2) Obnovit hospodářský život podporou střední třídy, rolnictva a pracující třídy. Zajistit právní pořádek na základě rovnoprávnosti. Podporovat rozvoj vzdělanosti a kultury národa podle křesťanských zásad. Sociální reformy, pracovní, starobní a zdravotní pojištění. 3) Vymýtit demagogický nacionalismus ze společenského, kulturního a politického života. 4) Provádět národní zahraniční politiku, která musí vycházet ze situace, nastolené trianonskou mírovou smlouvou. Maďarsko bude plnit její podmínky, avšak očekává, že také sousedé budou dodržovat své povinnosti, zejména v otázce ochrany národnostních menšin. Bethlenova vláda potom 23. května 1921 podala přihlášku do Společnosti národů.²² Přesto hlavní zásadou zahraniční politiky Maďarska nadále zůstal „revizionismus“, tedy snaha zásadně změnit, v podstatě zrušit, poválečné uspořádání střední Evropy podle mírových smluv. Budapešť chtěla získat zpátky především původní Horní Uhry – nyní Slovensko, které bylo součástí Československa, a také Sedmihradsko, jež připadlo Rumunsku. Proto organizovala cílevědomou revizionistickou a protičeskoslovenskou propagandu zejména ve velmocích Západu.²³

Praha se potom snažila opět oživit korektní vztahy s Budapeští. Československý vládní delegát v Budapešti Václav Lejhanec navštívil dne 20. dubna 1921 nového maďarského ministra zahraničí hraběte Miklóse Bánffyho, který zaručil přesné dodržování trianonské smlouvy a snahu udržovat korektní vztahy se sousedy. Vyslovil přání pokračovat v rozhovorech o vyjasnění vzájemných vztahů, zvláště v hospodářských otázkách.²⁴ Lejhanec pak jednal dne 26. května 1921 s předsedou maďarské vlády Istvánem Bethlenem, který se vyslovil pro snesitelné sousedské vztahy obou států. Potom následujícího dne 27. května 1921 navštívil královského regenta Miklóse Horthyho, který se podobně vyjádřil pro nastolení příznivějšího poměru mezi oběma státy. Současně označil za svůj hlavní úkol potírat extrémní

---

22 Tóth, Andrej: První programová řeč maďarského ministerského předsedy hraběte Istvána Bethlena přednesená na 175. schůzi maďarského Národního shromáždění konané 19. dubna 1921. Komentovaný dokument. Dvacáté století, 1/2013, s. 131–175.

23 Manák, Marián: Revizionistické aktivity Maďarska v správách československých diplomatů v USA v letech 1919–1921. Moderní dějiny 25, 2017, č. 1, s. 71–88.

24 Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921. Svazek I (4. červen 1920–31. květen 1921). Praha 2004, s. 642–644, viz průběžně dok. č. 444.

socialistické (komunistické) tendence v Maďarsku.²⁵ Praha přesto musela být stále ostražitá. Lejhanec souběžně ve zprávě dne 26. dubna 1921 informoval o pašování zbraní a střeliva z Německa přes Rakousko do Maďarska. Současně o utajené návštěvě německého generála Ericha von Falkenhayn u královského regenta Miklóse Horthyho, kteří údajně vyjednávali o společné vojenské akci proti Československu. Německo mělo zaútočit v prostoru Čech a Moravy, Maďarsko proti Slovensku a Polsko na Těšínsku a Podkarpatské Rusi.²⁶ Přitom monarchistické a protičeskoslovenské hnutí mohlo počítat také s určitou podporou monarchisto-konzervativních kruhů západních Spojenců. Československý vládní delegát v Budapešti Václav Lejhanec hlásil 23. května 1921 do Prahy, že britský diplomatický zástupce Thomas B. Hohler nadále prosazuje nastolení nějakého krále na maďarský trůn, třeba prince z některého menšího státu, když nebude jiný maďarský uchazeč. Kvůli tomu pod záminkou dovolené odcestoval vyjednávat do Londýna. Proto navrhuje, aby jeho akci kontrolovalo československé vyslanectví v Londýně.²⁷

Pokus exkrále Karla o návrat na trůn v Maďarsku zároveň výrazně urychlil formování Malé dohody. Československý vyslanec Ferdinand Veverka a rumunský ministr zahraničí Dumitru Take Ionescu podepsali dne 23. dubna 1921 v Bukurešti spojeneckou smlouvu Československa a Rumunska, která znamenala další významný krok v postupném vytváření spojeneckého systému Malé dohody. Součástí dokumentu byl dodatek, že pokud Rumunsko bude ve válečném stavu s kterýmkoliv z okolních států, tak Československo nebude činit žádné obtíže v průvozu nebo vývozu zbraní a střeliva do Rumunska.²⁸ Samozřejmě dodatek se týkal především případné války Rumunska se sovětským Ruskem. Bukurešť byla totiž ochotna podepsat spojeneckou smlouvu jen s touto podmínkou, na kterou Praha po určitém váhání přistoupila. Rumunsko a sovětské Rusko spolu totiž neustále vedly drobnou pohraniční válku v povodí Dněstru o sporná území v podobě výpadů ozbrojených skupin obou států přes stávající hranice. Konflikty byly přitom doprovázeny diplomatickými souboji a výhrůžkami sovětského Ruska o vojenském útoku proti Rumunsku.²⁹

Současně vrcholila příprava smlouvy Jugoslávie a Rumunska. Československý vyslanec v Bukurešti Ferdinand Veverka dne 21. května 1921 oznámil do Prahy sdělení jugoslávského vyslance Čolaka Antiče, že jugoslávsko-rumunská smlouva bude rozšířena také proti Bulharsku. Rumuni přitom vyjednávají s Po-

25 Tamtéž, s. 696–701, dok. č. 484 a 486.

26 Tamtéž, s. 652 a 661–665, dok. č. 451 a 459.

27 AKPR 1919–1947, inv. č. 277, sign. D II, č.j. 4166, kart. 19.

28 Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921. Svazek I, s. 644–646, dok. č. 445 a 446.

29 AKPR 1919–1947, inv. č. 277, sign. D II, č.j. 4677, kart. 19.

láky o spolupráci na úpravě plavby po Dunaji a výměně území. Rumunsko postoupí Polsku jeden výběžek v severní Bukovině za jeden diskrikt mezi Bukovinou a Sedmihradskem.³⁰ Následně také Království SHS a Rumunsko podepsaly dne 7. června 1921 v Bělehradě spojeneckou smlouvu, která byla rozšířena na obranu mírové smlouvy s Bulharskem z Neilly. Tím bylo dovršeno smluvní formování spojeneckého systému Malé dohody.³¹ Rumunsko a Jugoslávie záměrně rozšířily vojenskou konvenci v rámci Malé dohody ze dne 7. června 1921 také pro dodržování míru z Neuilly především jako nástroj proti všem revizionistickým tendencím na Balkáně.³² Bulharsko se tak bohužel jevilo jako další potenciační protivník Malé dohody, kterého mohly využít Polsko, Maďarsko, Itálie a později také Německo pro vlastní velmocenskou politiku v Evropě proti Malé dohodě. Koncepce vytvoření „balkánského bloku“ Rumunska, Jugoslávie, Maďarska, Bulharska, Řecka a Turecka pod „patronací“ Itálie nebo dokonce Německa přetrvávala po celé meziválečné období a posléze se opět oživila v krizových letech 1938–1939.³³

Praha však nadále usilovala o urovnání vzájemného poměru s Budapeští. Ministr zahraničí Edvard Beneš jednal dne 23.–24. června 1921 v Mariánských Lázních s maďarským ministrem zahraničí Miklósem Bánffyem především o hospodářských otázkách. Maďaři respektovali politickou situaci po porážce puče exkrále Karla a vzniku Malé dohody a snažili se o konstruktivnější přístup a řešení praktických otázek vzájemných vztahů.³⁴ Především amnestie pro občany Československa maďarské národnosti, kteří se dopustili zločinů proti státu, tedy iredentistickými aktivitami. Československá strana se snažila vyjít vstříc maďarské delegaci, ale trvala na tom, že amnestie se nebude týkat vybraných jedinců, kteří se prokazatelně dopustili trestné činnosti. Maďarská delegace znovu zaručila nepodporovat iredentistické organizace ani jejich činnost proti Československu. Maďarské právnické osoby na území Československa budou podřízeny jeho zákonům. V přípravě obchodní smlouvy československá delegace zaručila odstranění pro Maďarsko nevýhodných obchodních bariér. Jednalo se o povolení dovozu maďarského vína a obilí do Československa a recipročně vývozu plzeňského piva, strojírenských výrobků, koksu a uhlí do Maďarska. Nedohodli se však v otázce vypořádání vzájemných finančních závazků ještě z doby Rakousko-Uherska, ze-

---

30 AKPR 1919–1947, inv. č. 277, sign. D II, č.j. 4159, k. 19.

31 Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921. Svazek II (1. červen–31. prosinec 1921). Praha 2005, s. 23–28, dok. č. 506.

32 AKPR 1919–1947, inv. č. 277, sign. D II, č.j. 4849, kart. 19.

33 Sorescu, Florina: Blocul balcanic al neutriol, un proiect de securitate realist sau utopic. Revista istorică, XXIV, 2013, nr. 1–2, s. 83–97.

34 Beneš, E.: Cirkulární telegramy 1920–1935, s. 32, dok. č. 19.

jména dluhopisů válečné půjčky. Všechny nevyřešené otázky byly proto předány k projednání odborným komisím.³⁵

Positivním výsledkem setkání bylo především částečné vyjasnění obchodních vztahů, na kterých měly zájem oba státy, protože přispívaly k jejich hospodářské a sociální stabilizaci i uklidnění rozjitřených poměrů ve střední Evropě. Hospodářská komise připravila dočasnou dohodu o výměně zboží dne 2. července 1921 s doložkou o usnadnění výměny zboží, na které se dosud vztahoval povolovací režim, s platností do konce srpna, která byla dne 25. srpna 1921 prodloužena do konce roku 1921. Zástupci obou států potom dne 17. října 1922 sice sjednali řádnou obchodní dohodu s doložkou nejvyšších výhod, avšak dohoda nebyla ratifikována., takže vzájemný obchod probíhal pouze na základě konkrétních ujednání obchodních partnerů o každé dodávce nebo výměně zboží a platebních podmínkách. Platná obchodní dohoda byla po složitém vyjednávání uzavřena teprve v roce 1927.³⁶

Budapešť se prostřednictvím částečného urovnání vztahů s Prahou snažila vymanit Maďarsko z mezinárodní izolace, do které se dostalo v důsledku předcházející avantýry exkrále Karla. Maďarsko však stále zůstávalo velkým problémem. Ministr zahraničí Edvard Beneš rozeslal dne 22. srpna 1921 cirkulární telegram zastupitelským úřadům ČSR o případném přijetí Maďarska do Společnosti národů. Vyslovil se proti přijetí, neboť zatím ještě Maďarsko neprokázalo ochotu upřímně plnit trianonskou mírovou smlouvu, kterou ratifikovalo teprve nedávno 26. července 1921. Je třeba určitá lhůta, aby maďarská politika prokázala důsledné plnění uvedené smlouvy. Také by se rád vyhnout porážce Maďarska, kdyby nebylo přijato, a také možné porážce Československa, kdyby bylo přijato, ve Společnosti národů. Záležitost je komplikována také ještě nevyřešenou otázkou budoucnosti Habsburků.³⁷ Praha zatím byla proti přijetí Maďarska do Společnosti národů, protože nebyla vyřešena otázka hlavy státu, tedy v podstatě možnost opětovného nastolení Habsburků na královský trůn v Budapešti jako východisko pro případné obnovení habsburské říše ve střední Evropě. Svůj případný souhlas podmiňovala zbavením Habsburků nároků na maďarský trůn a zastavením veškeré propagandy a iredenty proti mírové smlouvě z Trianonu.³⁸

35 Tóth, Andrej: První bilaterální jednání mezi Československem a Maďarskem (1921) II. – Mariánské Lázně. *Moderní dějiny* 10, 2002, s. 58–74.

36 Romportlová, Marta: ČSR a Maďarsko 1918–1938. Bezprostřední vývojová báze a průběh obchodně politických vztahů. Brno 1986, s. 61–63; Podrobněji viz: Sládek, Zdeněk – Romportlová, Marta: Československo-maďarské hospodářské styky ve 20. letech. *Otázky dějiny střední a východní Evropy II*, Brno 1975, s. 307–331; Romportlová, Marta – Sládek, Zdeněk: Příspěvek k dějinám finančních a kapitálových vztahů mezi Československem a Maďarskem 1918–1938. *Časopis Matice Moravské* XCVI, 1977, č. 3–4, s. 261–279.

37 Beneš, E.: Cirkulární telegramy 1920–1935, s. 36, dok. č. 24.

38 Tóth, Andrej: Československá diplomacie a úsilí Maďarska o vstup do Společnosti národů v le-

Problémy ve vztazích s Maďarskem proto stále přetrvávaly. Ve dnech 5. září–5. října 1921 v Ženevě probíhalo Druhé shromáždění Společnosti národů, které se mimo jiné zabývalo také ochranou národnostních menšin. Přitom britský delegát Robert Cecil, zřejmě na popud Maďarska, vznesl dne 7. září 1921 dotaz o poměrech na Podkarpatské Rusi. Československý vyslanec v Paříži Štefan Osuský ve svém vystoupení dne 16. září 1921 zdůraznil jednotu a celistvost území Československa, jehož nedílnou součástí podle mírových smluv je také Podkarpatská Rus. V červenci 1920 zde byla ustavena civilní správa se sídlem v Užhorodu s guvernérem rusínské národnosti, což za bývalé maďarské nadvlády nebylo vůbec možné. Do státní správy jsou postupně podle možností dosazováni úředníci rusínské národnosti, ale jedná se o složitý proces, neboť rusínské obyvatelstvo vykazuje 85 % negramotnost jako důsledek předcházející nadvlády Maďarska. Proto jsou do státní správy dočasně umísťováni úředníci jiné národnosti. Příslušníci všech národnostních menšin mají veškerá a stejná práva občanů Československé republiky. Přitom v jistých kruzích převládají názory, že hospodářské problémy střední Evropy jsou důsledkem rozpadu habsburské říše, ale znehodnocení měny nebo pokles zemědělské a průmyslové výroby jsou následkem předcházející války a poválečné neochoty některých struktur obnovit dopravní a hospodářskou spolupráci zemí střední Evropy. Dezorganizace železniční dopravy i plavby na Dunaji je způsobena nedostatkem železničních vagónů a vhodných plavidel. Například v roce 1919 se těžilo pouze 60 % uhlí v porovnání s rokem 1913 nebo stav dobytka na konci války tvořil jenom 50 % předválečného stavu a většina koní byla ještě na bojištích. Národy totiž žijí z toho, co produkují, a nemohou žít z toho, co neprodukují.³⁹

Potom se vyhotily vztahy Budapešti s Vídní o území Burgenlandu. V důsledku toho se výrazně zhoršilo mezinárodní postavení Maďarska. Jeho předurčený delegát ve Společnosti národů hrabě Albert Apponyi proto dne 24. září 1921 požádal předsedu shromáždění Společnosti národů, nizozemského ministra zahraničí Jonkheera van Karnebeeka, odložit otázku přijetí Maďarska na příští shromáždění Společnosti národů v roce 1922.⁴⁰ Mezitím maďarská vláda dne 21. září 1921 požádala československou vládu o zprostředkování v otázce sporů s Rakouskem o oblast Burgenlandu. Ministr zahraničí Edvard Beneš okamžitě 22. a 23. září 1921 v Hainburku rokoval s rakouským kancléřem Johannem Schoberem a maďarským premiérem Istvánem Bethlenem. Dohodli se sice na předání Burgenlandu definitivně Rakousku a města Šoproně zase Maďarsku. Jeho vláda však následující

---

tech 1921–1922. K dějinám střední Evropy po první světové válce. In: Martin Kovář a Václav Drška (eds.): Kapitoly z obecných dějin. Panu profesorovi s láskou... Praha 2014, s. 214–215.

39 Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921. Svazek II, s. 174–181, dok. č. 624.

40 Tóth, A.: Československá diplomacie a úsilí Maďarska, s. 219.

cího dne 24. září 1921 oznámila, že přijme zprostředkování od Itálie.⁴¹ Praha hodnotila postup Budapešti jako intriku, kterou chtěla zhoršit pozici Československa ve střední Evropě a jeho vztahy s Itálií. Prahu však důrazně podpořili Francouzi a Britové, kteří oceňovali její soustavnou snahu o řešení problémů a zajištění politické stability ve střední Evropě. Okamžitě zaslali ultimatum maďarské vládě, aby Burgenland odevzdala Rakousku do 4. října 1921. Proto maďarský ministr zahraničí Miklós Bánffy jednal 26. září 1921 v Brně s předsedou vlády a ministrem zahraničí Edvardem Benešem, který odmítl další zprostředkování. Důrazně požadoval splnění ultimata západních Spojenců a pohrozil, že bude v této záležitosti koordinovat postup také se spojeneckou Jugoslávií a Rumunskem.⁴² Budapešti tak nevyšel pokus o oslabení silící pozice Československa ve střední Evropě, naopak dosáhla pouze otevřené záštity západních Spojenců pro postup Prahy a ultimata, kterému se musela podrobit. Současně se projevila jako zatím nevěrohodný partner pro řešení problémů střední Evropy, na jejíž stabilitě měli západní Spojenci prvořadý zájem. Pro tento záměr přitom považovali za nejvýznamnějšího partnera právě Československo.

Jeho vyslanec v Paříži Štefan Osuský již předtím v diplomatické zprávě ze dne 1. září 1921 upozornil na protiklady v politice obou západních Spojenců. Britská politika vůči Francii totiž prochází přes Berlín. Británie původně chtěla vyřadit námořní válečnou moc a obchodní konkurenci Německa, což se jí díky vítězství ve válce podařilo. Francie si zase přeje odzbrojení a válečné náhrady od Německa. Británie chce mít Německo hospodářsky silné, aby s ním mohla obchodovat, ale nikoliv zase tak silné, aby jí mohlo konkurovat. Proto nepodporuje v otázce reparací tvrdý postup Francie vůči Německu. Přitom britská dominia také chtějí obchodovat s Německem. Británie se zároveň více obrací na Dálný východ, než k evropskému kontinentu.⁴³ Osuský a vyslanec v Bernu i delegát u Společnosti národů Cyril Dušek se potom obrátili 26. září 1921 ze Ženevy, kde právě probíhalo zasedání Společnosti národů, na ministra zahraničí Edvarda Beneše s kritikou jeho záměru být prostředníkem ve sporu Maďarska a Rakouska o Burgenland. Jako argument uváděli, že tím napomáhá Maďarsku, poštvě oba státy proti Československu a rozladí spojeneckou Jugoslávii a Rumunsko. Předseda vlády a ministr zahraničí Edvard Beneš v odpovědi 29. září 1921 zdůraznil především skutečnost, že se mu jedná o bezpodmínečné dodržování mírových smluv, aby nedošlo k jejich porušování také v dalších případech, a vyhnout se případné válce ve střední Evropě, na čemž má zájem Malá i Velká dohoda, tedy také Francie, Británie a Itálie.⁴⁴

41 Beneš, E.: Cirkulární telegramy 1920–1935, s. 36–37, dok. č. 25.

42 Tamtéž, s. 37–38, dok. č. 26.

43 AKPR – protokol T (Tajné) 1921–1944 (1953), sign. T 406/21 č. I, č.j. 415/93/1921, kart. 47.

44 Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921. Svazek II, s. 173–174, dok.

Následně italský ministr zahraničí Pietro T. della Toretta jednal přímo s předsedou maďarské vlády Istvánem Bethlenem a rakouským kancléřem Johanem Schoberem dne 13. října 1921 v Benátkách o arbitrážním rozhodnutí. Výsledkem byl „Benátský protokol“ o předání Burgenlandu sousednímu Rakousku a vyhlášení plebiscitu o budoucnosti Šoproně. Nakonec plebiscit v prosinci 1921 rozhodl o přenechání Šoproně horthyovskému Maďarsku.⁴⁵

Politickou situaci a stabilitu ve střední Evropě však opět výrazně narušily události v Maďarsku. Karel Habsburský se svými přívrženci ve Švýcarsku stále sprádal plány o návratu na královský trůn v Maďarsku a případně o obnovení původní habsburské říše. Rakouský kníže Heinrich Orsini-Rosenberg, údajně spřízněný s italským rodem Orsini a českým rodem Rožmberků, soukromě informoval 21. června 1921 československé diplomaty ve Vídni o přípravách legitimistické aristokracie s kontakty do Švýcarska na údajný převrat: „Němci jsou pevně přesvědčeni, že nejpozději do 15 roků bude zase, byť s nějakými změnami, obnoven status quo, vytvořena střední Evropa pod hegemonií Němců a k tomu se usilovně pracuje jak v Rakousku, tak v Německu. Doufají však, že podle toho jak se věci vyvíjejí, dojde k tomu hodně dříve. Potřebují k tomu hlavně Rusko, a jejich akce – zatím hlavně hospodářské ovládnutí – se jim tam dobře daří. Ruskem pomstili se Němci, a teprve se ještě pomstí, Dohodě. Musejí si ovšem pospíšiti aby, než si Rusko náležitě uvědomí svoji sílu, měli je Němci již zajištěno pro své plány.“⁴⁶

Zakrátko československý vyslanec v Bernu a delegát u Společnosti národů Cyril Dušek zaslal dne 29. června 1921 do Prahy zprávu o úmyslu Karla Habsburského opět přesídlit do Maďarska. Jeho nejbližšími stoupenci jsou kníže Ludwig Windischgrätz a hrabě Albert Apponyi, který sonduje možnosti přímo v Maďarsku s pomocí bývalého premiéra Pála Telekiho. Současně ve Francii pro něj agituje bratr jeho manželky Zity princ Sixt Bourbon-Parmský. Horlivě v jeho prospěch pracují také papežští nunciové ve všech zemích, protože konzervativní kruhy Vatikánu se rozhodly podporovat restauraci Habsburků ve střední Evropě.⁴⁷ Karel mohl počítat také s podporou aristokratických a konzervativních kruhů Británie. V červenci 1921 byla dokonce přímo v Budapešti založena „maďarsko-britská společnost“ pro pěstování přátelských styků obou zemí. Prezidentem společnosti se stal legitimista hrabě Gyula Andrassy a čestnými prezidenty britský diplomatický zástupce Thomas B. Hohler, britský delegát v dunajské komisi admirál Ernest Ch. T. Troubridge a britský delegát mezinárodní vojenské komise v Maďarsku generál George R. Gor-

---

č. 622.

45 Tamtéž, s. 642 a 646, s. 199–201 a 203–204, dok. č. 745.

46 AKPR – protokol T (Tajné) 1921–1944 (1953), sign. T 423/21, č. 483/21, kart. 48.

47 AKPR – protokol T (Tajné) 1921–1944 (1953), sign. T 2045/21, č. II, č.j. 415/80/21, k. 68.

ton.⁴⁸ Samotný excísař Karel, který právě sídlil na zámku Hertenstein ve švýcarském kantonu Luzern, si také připravoval mezinárodní podporu pro svoje avanturistické záměry. Poslal francouzskému prezidentovi Alexandre Millerandovi a anglickému králi Jiřímu V. dopis, datovaný 28. července 1921, v kterém se velice přimlouval, aby podpořili poskytnutí mezinárodní půjčky Rakousku s výhodnými podmínkami pro řešení jeho hospodářských, sociálních a finančních problémů.⁴⁹ Dopis však vyzníval spíše jako snaha opět se zařadit jako rovnocenný partner do nejvyšších pater vládnoucích struktur Evropy.

Potom španělský vyslanec Francisco de Reynoso sondoval 13. srpna 1921 možnost prodloužení pobytů exkrále Karla ve Švýcarsku u švýcarského ministra zahraničí Giuseppe Motta.⁵⁰ Současně mu sdělil důvody, proč se Španělsko zdráhá Karla přijmout: 1) nemá pro něj vhodnou rezidenci; 2) není vyjasněno, kdo bude platit výlohy na jeho pobyt, zda příbuzní nebo maďarský stát, protože samotný Karel nemá peníze; 3) je nutné znát přesný počet osob Karlova doprovodu; 4) Španělsko přijetím Karla chce sice prospět míru v Evropě, avšak delikátní je otázka, aby v případě dalšího pokusu o návrat do Maďarska nebyla španělská královská dynastie viněna z podpory jeho akce. Motta odpověděl, že podle jeho názoru švýcarský pobyt může být prodloužen do 1. října 1921. Československý vyslanec v Bernu a delegát u Společnosti národů Cyril Dušek při vyhodnocování celé situace zdůraznil snahu exkrále Karla se udržet ve Švýcarsku za každou cenu, protože stále počítá s možností vrátit se do Maďarska.⁵¹

Dušek potom zaslal dne 27. srpna 1921 do Prahy zprávu o aktivitách monarchistických legitimistů, kteří se snaží dohodnout s regentem M. Horthym o návratu krále Karla na základě přijetí Maďarska do Společnosti národů. Doufali získat souhlas Horthyho, jakmile zmizí nebezpečí války s Malou dohodou v případě návratu krále Karla. Domnívali se, že velmoci Dohody, tedy Británie a Francie, po přijetí Maďarska do Společnosti národů budou tajně souhlasit s restaurací Karla Habsburského, takže Malá dohoda, zejména Československo, si netroufne proti tomu zakročít. Údajně s tímto plánem měli zajištěn také souhlas anglické šlechty. Maďarsko přitom počítalo rovněž se spoluprací Polska a Itálie proti Malé dohodě ve Společnosti národů.⁵² Nakonec švýcarská vláda dne 30. srpna 1921 prodloužila Karlovi pobyt až do doby, než dojde rozhodnutí Španělska, zda ho přijme.⁵³

48 AKPR – protokol T (Tajné) 1921–1944 (1953), sign. T 2045/21, č. II, č.j. 415/89/21, kart. 68.

49 Kaiser Karl. Persönliche Aufzeichnungen. Zeugnisse und Dokumente, s. 321–322, No. 79.

50 AKPR 1919–1947, inv. č. 277, sign. D II, č.j. 4608, kart. 19.

51 AKPR 1919–1947, inv. č. 277, sign. D II, č.j. 4609, kart. 19.

52 AKPR 1919–1947, inv. č. 277, sign. D II, č.j. 4710, kart. 19.

53 AKPR 1919–1947, inv. č. 277, sign. D II, č.j. 4730, kart. 19.

Španělská vláda se potom dne 15. září 1921 rozhodla nepřijmout Karla, protože vnitřní politická situace nedovoluje, aby v zemi pobýval sesazený monarcha.⁵⁴ Její stanovisko nepochybně urychlilo další běh událostí.

Předseda maďarské vlády István Bethlen nejprve ve svém projevu dne 20. října 1921 v Pécsi (Pětikostelí) zdůraznil, že Karel Habsburský je maďarský král, který zatím nemůže pobývat v Maďarsku a vykonávat přímo svou královskou moc. Karel je prvním úředníkem státu a nemůže opustit svoje místo. Pokud by k tomu byl donucen „vyšší mocí“, neztratí svoje zákonná královská práva, které má povinnost převzít, jakmile přestane působit „vyšší moc“.⁵⁵

Karel proto nehodlal splnit svůj příslib švýcarským úřadům, že jim bude přede- hlásit jakýkoliv odchod za hranice. Znovu se pokusil o návrat do Maďarska. Tentokrát již akci se svými přívrženci mnohem lépe připravil. První pokus nevyšel, protože očekávané nadšení veřejnosti z návratu panovníka se nedostavilo, a sám Karel zůstal pasivní ani neshromáždil dostatek domácích přívrženců pro svůj příchod. Proto v západním Maďarsku byly nejprve tajně připraveny exkráli věrné jednotky a političtí stoupenci, kteří měli převzít vládu. Tentokrát cestoval 20. října 1921 letadlem se svou manželkou Zitou přes Bavorsko a Rakousko do Maďarska, kde po velice nebezpečném čtyřhodinovém letu nakonec přistáli, avšak na jiném místě, než předpokládali, protože kvůli špatnému počasí se nepodařilo správně letadlo navigovat ani se spojit s domácími spolupracovníky. Nakonec se dostali do Šoproně, kde se za ně postavila místní posádka a následně se dostavili také političtí přívrženci. Karel okamžitě jmenoval prozatímní vládu. Předsedou vlády Istvána Rakovszkého, ministrem zahraničí Gyula Andrássyho a ministrem financí Gusztáva Gratze, bývalého ministra zahraničí. Potom se po železnici vydal s věrnými vojáky do Budapešti. Po cestě byl tentokrát nadšeně vítán a přidávali se k němu další vojáci. Dorazili až na předměstí Budapešti, kde došlo k ozbrojeným střetům s Horthyho vojáky, kteří Karlovy jednotky porazili. Karlovi a Zitě nabídl útočiště hrabě Esterházy na svém zámku Taty, který ihned obklíčili Horthyho vojáci. Karel a Zita byli převezeni do jednoho kláštera u Blatenského jezera (Balatonu). Současně Československo a Jugoslávie vyhlásily 23. října 1921 částečnou mobilizaci a Rumunsko přesunulo k hranicím s Maďarskem vojenské jednotky. Velmoci se obávaly vypuknutí ozbrojeného konfliktu ve střední Evropě, proto přes určité sympatie Karla opustily. Karel a Zita potom byli převezeni do exilu na portugalský ostrov Madeira.⁵⁶

---

54 AKPR 1919–1947, inv. č. 277, sign. D II, č.j. 4823, kart. 19.

55 Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921. Svazek II, s. 295–297, dok. č. 745.

56 Tamtéž, s. 209–320, viz průběžně dok. č. 648–764; Galandauer, J.: Karel I., s. 316–333; Pernes, J.: Poslední Habsburkové; Raiman, V.: Návrat krále, s. 65–102;

Při řešení další krize ve střední Evropě se však Praha mohla opírat o podporu Paříže. Francouzský vyslanec v Praze Ferdinand Couget ve zprávě do Paříže neprodleně dne 20. října 1921 vyzdvihl Československo jako záruku míru ve střední Evropě. Právě proto musí Francie podporovat Malou dohodu a její sbližování se spřátelenými mocnostmi.⁵⁷ Po prvních zprávách o novém dobrodružství exkrále Karla předseda vlády a ministr zahraničí Edvard Beneš okamžitě 22. října 1921 rozeslal cirkulární telegram diplomatickým zastupitelstvím Československa: Budeme postupovat společně s Malou dohodou, jsme připraveni na nejostřejší prostředky a okamžitě zahajujeme vojenské přípravy, pokud Karel zůstane v Maďarsku bude to pro nás „causis belli“, i když odjede, přesto učiníme diplomatický a vojenský nátlak, aby otázka habsburská byla definitivně rozřešena a vnitropoliticky v Maďarsku s Habsburky bylo skončeno, pokud „Velká dohoda“, tedy velmoci, nepůjdou s námi, půjdeme sami s Malou dohodou i proti vůli velmocí. Spojenci se zalekli války ve střední Evropě a podpořili stanovisko Československa, avšak žádali zdrženlivost, aby nedošlo k nějaké ukvapené akci, především upustit od vojenského zákroku. Na druhé straně zase varovali Horthyho, pokud Karel neodejde z Maďarska, dají Malé dohodě souhlas k vojenské akci. Spojenecké mocnosti se potom dotázaly československé vlády, zda bude ochotna přispívat částkou 100 000 zlatých franků ročně na „vydržování“ excísáře Karla. Praha to samozřejmě odmítla s tím, ať na jeho „vydržování“ přispěje samotné Maďarsko, když mu dávalo naději na návrat do Uher.⁵⁸ Mezitím diplomatictí zástupci západních Spojenců v Budapešti, francouzský vyslanec Augustin M. Doucet, britský vyslanec Thomas B. Hohler a italský vyslanec Gaetano Caracciolo di Castagneto, společně dne 22. října 1921 královskému regentovi Miklósi Horthymu a ministroví zahraničí Miklósi Bánffymu předali protest, v kterém opět připomněli stanovisko konference velvyslanců o platnosti jejího usnesení ze dne 4. února 1920, že znovunastolení Habsburků je nepřijatelné s požadavkem, aby bývalý panovník okamžitě opustil území Maďarska, protože jeho přítomnost ohrožuje mír ve střední Evropě. V dalším protestu dne 24. října 1921 varovali, pokud Karel neopustí Maďarsko, tak jeho vláda ponese odpovědnost za případnou vojenskou intervenci Malé dohody.⁵⁹

Válečné operační plány československé armády, vypracované hlavním (generálním) štábem společně s francouzskou vojenskou misí, samozřejmě počítaly také s válkou proti Maďarsku. Pro tento případ byly připraveny dvě základní varianty.

1) Konflikt s Maďarskem. Československo považuje za pravděpodobný převrativý útok Maďarska na některý opěrný bod své hranice s cílem získat zpátky

57 Marès, Antoine: Francouzsko-československé vztahy v oblasti vojenství 1918–1924 z pohledu Paříže. Český časopis historický 97, 1999, č. 1. s. 61.

58 Beneš, E.: Cirkulární telegramy 1920–1935, s. 38–42, dok. č. 27–30.

59 Raiman, V.: Návrat krále, s. 97.

Slovensko. Proto se může očekávat vstup Maďarska do války na straně každého státu, který napadne Československo. Jeho armáda se rozdělí na západní skupinu v prostoru Trnava – Nitra s cílem zaútočit na Budapešť, a východní skupinu v prostoru Košice, která podřídí svoje operace strategickému cíli západní skupiny. Záloha vrchního velitele se soustředí v prostoru Přerov – Kroměříž pro případ útoku Poláků. Spojenectví v rámci Malé dohody však vyváří velkou vojenskou převahu, takže československá armáda s pomoci jugoslávské a rumunské armády podá maximální výkon v případné válce s Maďarskem. Ovšem je málo pravděpodobné, že samotné Maďarsko bude riskovat válku s Československem, Jugoslávií a Rumunskem.

2) Konflikt s Polskem a Maďarskem. Polský útok se dá očekávat v případě války s Maďarskem. Proto se předpokládají obranné boje, ale pokud se situace bude vyvíjet příznivě, tak se nevyklučuje ani protiofenzíva. Polský útok se dá předpokládat ve směru ze Slezska na Olomouc, aby se oddělily české země od Slovenska. Obranné boje se předpokládají v horním údolí řeky Odry a údolí řeky Oravy a Váhu. Musí být zajištěna ochrana železnice Žilina – Košice a vyčlenit potřebné síly proti v Maďarsku prostoru Žilina – Ružomberok. Vojenské síly proti Polsku se musejí soustředit v prostoru Olomouc – Přerov – Kroměříž. Zásadní válčiště bude představovat Slovensko, protože se dá očekávat také polský útok směrem na Prešov s cílem spojit se s Maďary v Košicích. Maďari budou asi útočit na Košice a po celé linii Dunaje. Proto strategie bude spočívat v tom, aby československá armáda zdržela nebo zastavila Poláky, dočasně obětovat celé severní a východní Slovensko i Podkarpatskou Rus a zaútočit přímo na Budapešť.⁶⁰

Vrchním velitelem armády byl prezident republiky Tomáš G. Masaryk. Nejvyšším orgánem vojenské správy bylo ministerstvo národní obrany. V jeho struktuře hlavní (generální) štáb československé armády, který se bezprostředně věnoval řízení armády podle pokynů prezidenta, vlády a ministerstva. Podřízenými orgány byly zemské vojenské velitelství pro Čechy – Praha, zemské vojenské velitelství pro Moravu a Slezsko – Brno, zemské vojenské velitelství pro Slovensko – Bratislava, zemské vojenské velitelství pro Podkarpatskou Rus – Užhorod, kterým byla podřízena velitelství územně příslušných divizí a dalších samostatných útvarů.

Základem československé armády v době mobilizace bylo dvanáct pěších divizí. Každou divizi tvořily dvě pěší brigády, z nich každá měla dva pěší pluky. Dále jedna polní dělostřelecká brigáda, která se skládala ze dvou dělostřeleckých pluků

---

60 Francouzská vojenská mise v Československu 1919–1939. Edice dokumentů. Série I: 1919–1925, Svazek 4. Strategické úvahy, studie, operační plány. Praha 2009; Brach, Radko: Úvahy představitelů francouzské vojenské mise z let 1919–1925 o úloze Československa v různých variantách konfliktu. *Historie a vojenství* 52, 2003, č. 2, s. 284–312; Vávra, Vlastimil: Francouzská vojenská mise v ČSR 1918–1925 (I) a (II). *Historie a vojenství* 36, 1987, č. 1, s. 29–45; 1987, č. 3, s. 53–69.

a jednoho dělostřeleckého oddílu. Současně další specializované útvary jako např. telegrafisté a spojaři, ženisté, vozatajstvo, automobilní oddíly nebo zdravotní služba. Dislokace útvarů byla následující (divize – velitelství): 1. divize – Praha, 2. divize – Plzeň, 3. divize – Litoměřice, 4. divize – Hradec Králové, 5. divize – České Budějovice, 6. divize – Brno, 7. divize – Olomouc, 8. divize – Opava, 9. divize – Trnava, 10. divize – Banská Bystrica, 11. divize – Košice, 12. divize – Užhorod.

Současně zemskému vojenskému velitelství pro Slovensko v Bratislavě byly přímo podřízeny dvě samostatné horské brigády, každou tvořily dva horské pěší pluky a jeden horský dělostřelecký pluk: 1. horská brigáda – Ružomberok, 2. horská brigáda – Spišská Nová Ves. Zemským vojenským velitelstvím byly ještě podřízeny další samostatné útvary: 1. jezdecká brigáda – Pardubice, 2. jezdecká brigáda – Brno, 3. jezdecká brigáda – Nové Zámky; 25. polní dělostřelecká brigáda – Jičín, hrubá dělostřelecká brigáda – Komárno, 1. těžká dělostřelecká brigáda – Vysoké Mýto, 2. těžká dělostřelecká brigáda – Brno. Dále tři letecké pluky: Praha, Olomouc a Nitra. Přitom v československé armádě se každá brigáda podle typu vojska skládala ze dvou až čtyř pluků.⁶¹

Československá vláda za předsednictví prezidenta Tomáše G. Masaryka a premiéra i ministra zahraničí Edvarda Beneše rozhodla dne 23. října 1921 o částečné mobilizaci československé armády. Příštího dne 24. října 1924 povolala okamžitě ročníky 1895–1898 záložních vojáků pěchoty, dělostřelectva, jezdeckta a letectva, dále ročníky 1890–1898 ostatních zbraní a všech armádních služeb. K telegrafnímu a železničnímu vojsku a motorizovaným útvarům povolala i starší zálohy od ročníku 1869. Z ročníků 1899–1900 všechny muže schopné služby ve zbraní, kteří právě nevykonávali základní vojenskou službu. Celkem se jednalo o 258 000 povolanců. Počátkem listopadu 1921 měla československá armáda 380 000 vojáků mužstva a skoro 31 000 důstojníků. Celkově tedy kolem 411 000 mužů ve zbraní, což byla velká síla. K tomu je třeba ještě připočítat kvalitní výzbroj a zkušené vojáky i důstojníky, zejména z řad legionářů. Naproti tomu Maďarsko mohlo postavit celkem přes 80 000 vojáků, z toho pouze 35 000 v pravidelných vojenských útvarcích. Mobilizaci samozřejmě doprovázely, jako u každé takovéto velké akce, určité problémy dopravní, organizační a při zajišťování výstroje i výzbroje, ale celkově proběhla rychle a spořádaně, když mobilizaci pomáhaly zajišťovat také další organizace jako Československá obec legionářská, Sokol, Orel a Dělnické tělovýchovné jednoty. Mobilizační výzvy uposlechla také většina občanů německé a částečně i maďarské národnosti, zejména levicového a demokratického přesvědčení. Podle

61 Sander, Rudolf: Organizační a dislokační vývoj československé armády v letech 1918–1939. Sborník archivních prací 35, 1985, č. 1, s. 3–162. Popsána je organizační struktura československé armády v říjnu a listopadu 1921, která se v průběhu let samozřejmě postupně měnila, zejména od zásadní reorganizace z roku 1935 v době přípravy na obranu proti Německu.

odhadů nenastoupilo asi 20 000 povolanců. Problémy se však projevíly na Podkarpatské Rusi, kde vojáci rusínské národnosti odmítali sloužit pod záložními důstojníky maďarské národnosti. Proto velení československé armády v případné válce s Maďarskem nepočítalo s vojenskými útvary na Podkarpatské Rusi. Na některých místech provázely průběh mobilizace veřejné nepokoje. K nejtragičtější události došlo dne 27. října 1921 v Kraslicích. Rozvášněný dav německých nacionalistů napadl jednotku československé armády. Vojáci se bránili střelbou, při které zahynulo 14 útočníků. Na společných hranicích s Maďarskem přitom probíhaly jen drobné šarvátky a přestřelky vojenských hlídek. V podstatě poklidný a rychlý průběh mobilizace překvapil politické a armádní vedení státu i vojenské pozorovatele cizích států. Nepochybně většina obyvatelstva všech národností oceňovala demokratické poměry a hospodářskou, sociální i finanční stabilizaci Československa, které výrazně kriticky porovnávala s poměry bývalé habsburské monarchie, takže si nepřála její obnovení ve střední Evropě. Po splnění politických podmínek, tedy sesazení Habsburků a vytvoření maďarských i mezinárodních záruk, že se podobné pokusy již nebudou opakovat, proběhla do konce listopadu 1921 postupná demobilizace československé armády na mírový stav útvarů, který podle výše uvedených počtů tehdy činil kolem 173 000 vojáků.⁶² Úspěšný průběh a dosažení politických podmínek mobilizace výrazně posílily mezinárodní prestiž a pozici Československa.

Tabulka

Průběh mobilizace v říjnu a listopadu 1921. Počty podle dostupných údajů

stav armády po mobilizaci počátkem listopadu 1921	411 000	
povoláno		258 000
nenastoupilo		20 000
nastoupilo	238 000	
stav armády po demobilizaci koncem listopadu 1921	173 000	

Zdroj: Fiala, Jan: Mobilizace československé armády na podzim 1921. *Historie a vojenství* 42, 1993, č. 2, s. 36–67.

Mobilizaci samozřejmě doprovázela řada problémů, výtržností a výstřelků. Podle průběžných hlášení pro ministerstvo vnitra obyvatelstvo rychle vykoupilo základní potraviny a okamžitě se zvýšily jejich ceny. Současně nejrůznější radikálové se pokoušeli situaci politicky zneužít. Komunisté někde přímo na nádražích

⁶² Fiala, Jan: Mobilizace československé armády na podzim 1921. *Historie a vojenství* 42, 1993, č. 2, s. 36–67.

agitovali mezi branci, aby nerukovali, protože mobilizace není proti Karlovi, ale na ochranu kapitalismu. Na druhé straně zase němečtí nacionalisté rozšiřovali zprávy, že posílené vojsko bude využito také k útoku proti Německu, aby tedy němečtí obyvatelé neuposlechli vyhlášky o povolání do armády. Radikální sudetští Němci dokonce v severozápadních Čechách zamýšleli opět vyhlásit autonomní Deutschböhmen a za „předsedu vlády“ si údajně vyhlédli knížete Heinricha Beauforta-Spontini, majitele panství Bečov. Proti těmto radikálům však ostře zasáhlo četnictvo a někteří z nich byli později postaveni před soud.⁶³ V případě zmíněného knížete je zajímavá skutečnost, že nedlouho předtím 21. července 1921 předseda vlády Jan Černý, ministr zahraničí Edvard Beneše a prezidentův kancléř Přemysl Šámal, prezident Tomáš G. Masaryk právě pobýval na ozdravném pobytu na Capri, při pravidelné poradě bez námitek schválili vydání československého pasu právě knížeti Heinrichovi Beaufort-Spontini.⁶⁴ V souvislosti s tímto dalším Karlovým pokusem o návrat na trůn v Maďarsku se aktivizovali také jeho aristokratičtí přívrženci v Československu. Na tajné poradě ve dnech 24. a 25. října 1921 v Praze spřádali fantastické plány pro další vývoj situace. Předpokládali soustředění se Malé dohody na útok proti Maďarsku, zatímco Poláci obsadí Těšínsko, Chorvaté se osamostatní a současně Itálie zakročí proti Jugoslávii. Rakousko, Bavorsko a Německo se připojí k Habsburkům, němečtí vojáci přejdou k Maďarům, Slovensko odpadne od Československa, v kterém dojde ke komunistickému puči a národnímu povstání Němců i Maďarů.⁶⁵

Praha se však mohla opírat o širší mezinárodní podporu zejména Francie. Československý vyslanec Štefan Osuský ve zprávě do Prahy dne 24. října 1921 oznámil dnešní rozhodnutí konference velvyslanců mocností Spojenců, která vyzvala maďarskou vládu, aby oficiálně prohlásila exkrále Karla a habsburskou dynastii za zbažené trůnu, jinak Malá dohoda dostane volnou ruku k zákroku proti Maďarsku. Velká dohoda bude přitom postupovat shodně s Malou dohodou.⁶⁶ Potom v další zprávě dne 29. října 1921 oznámil stanovisko francouzské vlády, která bude podporovat Československo až do konce se všemi důsledky, tedy také v záležitosti sesazení všech Habsburků.⁶⁷ Československého vyslance Štefana Osuského dokonce přijal dne 1. listopadu 1921 osobně francouzský prezident Alexandre Millerand, který potvrdil podporu Francie ohledně detronizace Habsburků, ale vyslovil obavy ze zprávy, že navzdory všemu hodlá Československo ve čtvrtek

63 AKPR – protokol T (Tajné) 1921–1944 (1953), sign. T 1564/21, č.j. 852/21, 858/21, 2502/21 a 2520/21, kart. 64.

64 AKPR – protokol T (Tajné) 1921–1944 (1953), sign. T 827/21, č. 958/21, kart. 57.

65 AKPR – protokol T (Tajné) 1921–1944 (1953), sign. T 190/21, č. 2570/21, kart. 37.

66 AKPR – protokol T (Tajné) 1921–1944 (1953), sign. T 162/21, č.j. 5106, kart. 37.

67 AKPR – protokol T (Tajné) 1921–1944 (1953), sign. T 162/21, č.j. 5178/21, kart. 37.

ráno, tedy za dva dny, vojensky zaútočit proti Maďarsku. Osuský prezidentu ujistil, že zpráva je nepravdivá, protože Československo samo bez Velké dohody a zvláště Francie nic nepodnikne.⁶⁸

Naproti tomu zdrženlivější bylo stanovisko Londýna. Stálý podsekretář Foreign Office a ředitel odboru pro západní a střední Evropu Eyre Crowe dne 26. října 1921 jugoslávskému vyslanci Mihailo Gavrilovičovi sdělil, že pro samotnou Británii je aféra Karla Habsburského jeho zajetím skončena. Exkrál se má zřítí trůnu, jinak pevně věří, že jej maďarský parlament sesadí. Rada velvyslanců právě jedná o místě, kde by měl být Karel internován.⁶⁹ Britský vyslanec v Bělehradě Charles A. Young sdělil 29. října 1921 stanovisko britské vlády, aby Jugoslávie nepodnikala žádné vojenské kroky bez souhlasu Velké dohody. Bývalý předseda srbské vlády a nyní ministr pro sjednocení zákonů Marko Trifković vzal jeho sdělení na vědomí, které slíbil předat své vládě, avšak namítal, že Jugoslávie byla vždy loajálním spojencem, kdežto válku vyvolalo Maďarsko. Téhož dne zdejší rumunský vyslanec Constantin Diamandi předal depeši své vlády, která se naprosto nespokojí s pouhým odstraněním Karla.⁷⁰ Potom podsekretář Foreign Office pro Společnost národů Alexander Cadogan žádal 31. října 1921 československého vyslance Vojtěcha Mastného o demobilizaci československé armády. Vyslanec něco takového rozhodně odmítl, dokud nebude poskytnuta záruka o dodržování trianonského míru a splnění požadavek o detronizaci Habsburků v Maďarsku⁷¹

Podobně zdrženlivé stanovisko zastával také Řím. Československý vyslanec v Římě Vlastimil Kybal hovořil dne 27. října 1921 s italským ministrem zahraničí Pietro T. della Toretta, který považoval mobilizaci za ukvapenou. Podle vyslancova názoru zřejmě nechce oslabit Bethlenovu vládu, která vychází vstříc požadavkům Itálie. Totetta zdůraznil nutnost shody a vzájemné spolupráce Velké a Malé dohody, avšak bez vojenského zákroku proti Maďarsku.⁷² Kybal následně rokoval dne 31. října 1921 s generálním sekretářem ministerstva zahraničí Salvatore Contarinim, který žádal, aby tlumočil předsedovi vlády a ministru zahraničí Benešovi „nejlepší dispoziční italské vlády k našim požadavkům“, která chápe, že musel jednat rychle, ale očekávala, pokud nebude zajedno s Itálií jako zvláště interesovanou, že nezačne akci pouze s Británií a Francií. Uznává, že vojenský nátlak výrazně podporuje diplomatickou akci, a doufá, že věc dopadne dobře. Italské vládě by bylo milé, kdyby působil na jugoslávskou vládu ve smyslu upevnění

---

68 AKPR – protokol T (Tajné) 1921–1944 (1953), sign. T 162/21, č.j. 5232/21, kart. 37.

69 AKPR – protokol T (Tajné) 1921–1944 (1953), sign. T 162/21, č.j. 5153/21, kart. 37.

70 AKPR – protokol T (Tajné) 1921–1944 (1953), sign. T 162/21, č.j. 5184/21, kart. 37.

71 AKPR – protokol T (Tajné) 1921–1944 (1953), sign. T 162/21, č.j. 5204/21, kart. 37.

72 AKPR – protokol T (Tajné) 1921–1944 (1953), sign. T 162/21, č.j. 5164/21, kart. 37.

dobrých styků italsko-jugoslávských.⁷³ Potom italský vyslanec v Bělehradě Geatano Manzoni tlumočil 2. listopadu 1921 československému vyslanci Antonínu Kalinovi přání italského ministra zahraničí Pietro T. della Toretty na demobilizaci československé armády, jinak má dobrou vůli a snahu postupovat solidárně s Malou dohodou. Přeje si však řešit otázku Habsburků odděleně od trianonské smlouvy. Přitom rozhodně popřel zprávy o kandidatuře člena savojské královské dynastie Emanuela Filiberta prince Aosta na královský trůn v Maďarsku. Kalina však důsledně postupoval podle přísných instrukcí předsedy vlády a ministra zahraničí Beneše všem diplomatickým zastupitelstvím Československa, proto odmítl demobilizaci a požadoval záruky pro dodržování trianonské mírové smlouvy i detronizaci Habsburků.⁷⁴

Předseda vlády a ministr zahraničí Edvard Beneš se neprodleně dne 26. října 1921 v poslanecké sněmovně zásadně vyjádřil k pokusu exkrále Karla o návrat na trůn v Maďarsku: Po obdržení prvních zpráv o jeho druhém opětovném dobrodružství byly rozeslány cirkulární telegramy všem legacím Československa o nutnosti energického zakročení ve spolupráci se státy Malé dohody, Itálie, Francie a Británie a učinit všechna vojenská a bezpečnostní opatření. Pokud však Karel zůstane v Maďarsku bude to pro Československo “causus belli” – tedy vyhlášení války Maďarsku. Francie se okamžitě postavila na stranu Československa prohlášením, že se nejedná pouze o Karla, nýbrž Habsburky vůbec, takže tato otázka musí být již definitivně jednou pro vždy vyřešena. Podobné stanovisko zaujalo také Rumunsko, Jugoslávie, Polsko, Itálie a Británie. Československo sice vyhlásilo částečnou mobilizaci, avšak situaci se nakonec podařilo vyřešit diplomaticky. Karlisté byli v Maďarsku poraženi a exkrál Karel byl zatčen. Habsburské nebezpečí přitom stále ohrožuje demokracii ve střední Evropě, avšak rozbití rakousko-uherské monarchie potvrdily mírové smlouvy, proto je třeba důsledně trvat na jejich dodržování.

V následné rozpravě se potom střetla rozdílná politická stanoviska. Strany vládní koalice i národní demokraté samozřejmě podpořili postup vlády s požadavkem na přísné potrestání všech původců a účastníků pokusu o převrat, zrušení monarchie v Maďarsku a důsledné dodržování mírových smluv. Dokonce se objevil požadavek na vojenské obsazení Maďarska vojsky Malé dohody, protože jakýkoliv pokus o znovunastolení Habsburků ohrožuje mír ve střední Evropě a samostatnost i demokracii Československa.

Komunisté vyrukovali se stanoviskem, že válka byla střetnutím dvou kapitalistických imperialistických skupin, která nezrodila evropský ani světový mír, nýbrž mír imperialistický. Imperialistické choutky kapitalistických států vytvoři-

73 AKPR – protokol T (Tajné) 1921–1944 (1953), sign. T 162/21, č.j. 5206/21, kart. 37.

74 AKPR – protokol T (Tajné) 1921–1944 (1953), sign. T 162/21, č.j. 5242/21, kart. 37.

ly několik nebezpečných ohnisek v Evropě, které hrozí každou chvílí vypuknout ve válečný požár. Ruská revoluce byla signálem revolučnímu hnutí proletariátu celého světa, avšak hrozný bílý teror brutálně potlačil revoluční hnutí dělnictva a posílil monarchistickou reakci v celé střední Evropě. Československá republika dodnes nekonfiskovala statky Habsburků ani velkostatkářských šlechtických monarchistů, čímž sama posílila pozice právě Habsburků a všech monarchistů. Kapitalisté všech států Evropy přímo podporují monarchistické hnutí jako svého spojence pro ochranu jejich hospodářských privilegií. Monarchismus je nejkrajnějším křídlem kapitalistické reakce, kterou může porazit pouze revoluční hnutí ozbrojeného proletariátu.

Němečtí nacionalisté obhajovali vnitřní právo Maďarska zvolit si formu vlády, takže ani volba monarchie nedává žádnému státu právo vměšovat se do vnitřních poměrů druhého státu. Československá vláda dokonce prohlásila sovětský systém za vnitřní záležitost Ruska a sama udržuje přátelské vztahy s monarchistickými státy. Mobilizaci označili za válečné dobrodružství, které krátce po skončení války může přinést nové válečné hrůzy.

Maďarští nacionalisté shodně ve vyhrocené situaci obhajovali vnitřní právo Maďarska zvolit si státní formu jako projev práva na sebeurčení národů a postavili se proti mobilizaci i případnému vojenskému zákroku proti Maďarku, jehož vláda sama odvrátila nebezpečí, proti kterému Československo mobilizovalo.⁷⁵

Předseda vlády a ministr zahraničí Edvard Beneš potom 26. října 1921 v Senátu také odsoudil „dobrodružství exkrále Karla“ jako ohrožení bezpečnosti republiky a míru ve střední Evropě. Praha se snažila okamžitě vyřešit aféru diplomatickými prostředky, avšak pohrozila rovněž vojenských zákrokem, proto provedla částečnou mobilizaci. Československo podpořila spojenecká Jugoslávie i Rumunsko, italský vyslanec osobně sdělil rozhodné stanovisko Itálie, která byla také odhodlána k energickému postupu proti Maďarsku. Podporu kategoricky vyslovily Francie a Polsko, podobně se vyjádřila také Británie. Maďarská vláda se proto od akce exkrále Karla distancovala. Diplomatská akce skončila naprostým úspěchem Československa. Pro budoucnost je třeba zajistit, aby se takové politické akce ve střední Evropě již neopakovaly, přitom nejde pouze o Karla Habsburského a habsburskou dynastii, ale především hlavně o to, aby se již jednou pro vždy skoncovalo s tímto systémem politiky. Přitom se nejedná o vměšování do vnitřních záležitostí Maďarska, jak se mnohdy tvrdí, protože se jedná o záležitost mezinárodní, otázku evropskou, především o dodržování mírových smluv a zachování míru i demokracie ve střední Evropě.

---

75 Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Digitální repozitář: Národní shromáždění republiky Československé 1920–1925, Poslanecká sněmovna, Stenoprotokoly 90. schůze 26. 10. 1921, část 1–3. <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/090schuz/s090001.htm> – 3.htm [3. 12. 2019].

V následné rozpravě strany vládní koalice i národní demokracie podpořily postup vlády, když dynastii Habsburků označily za exponenta mezinárodní reakce a dobrodružství exkrále Karla za pokus o znovunastolení feudálně oligarchického imperialismu maďarské šlechty. Habsburkové budou vždy znamenat nejen obnovení monarchie, ale také imperialismus, který přivodil minulou války s miliony mrtvých, vdov a sirotků. V republice byli Habsburkové navždy zbaveni trůnu a nastolena demokracie. Proto je třeba v zájmu míru a demokracie ve střední Evropě důsledně trvat na dodržování mírových smluv, což je mezinárodní otázka a nikoliv vměšování do vnitřních záležitostí jiného státu.

Komunisté poukázali na nebezpečí vnitřní šlechtické reakce, která lokajsky podporuje Habsburky, proto požadovali konfiskaci šlechtických statků bez náhrady, protože skutečnou demokracii může zajistit pouze socialistický stát jako socialistická republika.

Němečtí nacionalisté opětovně poukázali na spojenectví Československa se čtyřmi monarchiemi, jugoslávské, rumunské, italské a britské, a označení sovětského systému za vnitřní záležitost Ruska. Odchodem exkrále Karla z Maďarska také padly důvody pro mobilizaci, která by měla být odvolána.

Maďarští nacionalisté znovu zdůraznili právo Maďarska v souladu s právem národů na sebeurčení a mezinárodním právem rozhodnout se pro království a povolati si krále na trůn. Proto není oprávněna mobilizace s hrozbou války, která je projevem imperialistických cílů československé vlády. Proto by měla být mobilizace zastavena.⁷⁶

Předseda vlády a ministr zahraničí Edvard Beneš přijal dne 28. října 1921 vyslance západních Spojenců, dostavili se francouzský Ferdinand Couget, britský George R. Clerk a italský Antonio Ch. Bordonaro, kteří se tázali s obavami, zda Československo zahájí válku proti Maďarsku. Beneš důrazně odvětil, že Praha je připravena na mír i na válku, ale západní velmoci nemohou řešit habsburskou otázku polovičatě, jinak za tři měsíce nastane další habsburský převrat. Proto si počká na odpověď ze spojenecké Paříže. Následujícího dne došlo do Prahy stanovisko konference velvyslanců západních Spojenců s požadavkem na definitivní zrušení nároků Habsburků na královský trůn v Maďarsku.⁷⁷

Samozřejmě monarchistické hnutí v Evropě a konzervativní kruhy římskokatolické církve byly zklamány neúspěchem pokusu o restauraci Habsburků v Maďarsku, která se měla stát jakýmsi odrazovým můstkem pro obnovení bývalé habs-

76 Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Digitální repozitář: Národní shromáždění republiky Československé 1920–1925, Senát, Stenoprotokoly 74. schůze 26. 10. 1921, část 1–3. <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/se/stenprot/074schuz/s074001.htm> – 3.htm [13. 1. 2020].

77 Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921. Svazek II, s. 253–254 a 265–266, dok. č. 703 a 715.

burské říše ve střední Evropě. Vatikán zdrženlivě projevoval sympatie s pokusem exkrále Karla o návrat na královský trůn v Maďarsku. Protihabsburskou konvenci v italské-jugoslávské smlouvě z Rapalla považoval za právně neplatnou. V případném obnovení habsburské monarchie v Maďarsku spatřoval oslabení německého a slovanského „imperialismu“. Podle jeho názoru monarchistické Maďarsko by tvořilo baštu proti „slovanským aspiracím“ jako bylo například ostré vystoupení Malé dohody proti návratu exkrále Karla. Československý vyslanec ve Vatikánu Kamil Krofta o něm hovořil dne 28. října 1921 s kardinálem a státním sekretářem Pietrem Gasparrim, který označil exkrále Karla za „nezkušeného chlapce“ a naznačil nesouhlas s mobilizací i případným vpádem do Maďarska, které přece nikoho neohrožuje, když je obklopeno přesilou Malé dohody. Krofta zase poukázal na podporu Karlova puče od monarchistických kruhů v Československu i dalších státech Evropy. Kardinálovi však nebyl rozhovor vůbec příjemný, tak setkání rázně ukončil.⁷⁸ Dobře si totiž uvědomoval, že právě díky rozhodnému postupu demokratického Československa naprosto zkrachovaly pokusy monarchistických a katolických konzervativců o zvrácení poválečného uspořádání Evropy.

Maďarsko se potom v otázce Habsburků muselo podrobit tlaku západních velmocí a zejména států Malé dohody, za kterou se postavila Francie. Její velvyslanec v Římě, respektovaný diplomat Camille Barrère ve zprávě do Paříže dne 2. listopadu 1921 doporučoval podporovat Malou dohodu, která je malá pouze jménem, poněvadž to znamená také posílení Francie. Naproti tomu shovívavost vůči Maďarsku přináší nebezpečí, že vyvolá podezření a znepokojení právě spojenců z Malé dohody.⁷⁹ Národní shromáždění v Budapešti tudíž začalo dne 3. listopadu 1921 projednávat návrh zákona o „detronizaci“ Habsburků, tedy zbavení nároku exkrále Karla a členů habsburské dynastie na královský trůn v Maďarsku, který nakonec 5. listopadu 1921 schválilo. Zákon byl neprodleně příštího dne publikován ve sbírce zákonů.⁸⁰ Habsburská otázka tím sice přestala ohrožovat stabilitu střední Evropy, avšak Maďarsko nadále zůstalo královstvím v čele s regentem Miklósem Horthym, který si důsledným zákrokem proti exkráli Karlovi zajistil částečnou přízeň západních Spojenců.

Následně předseda vlády a ministr zahraničí Edvard Beneš v poslanecké sněmovně dne 16. listopadu 1921 v celkovém výkladu o druhém pokusu exkrále Karla o návrat na trůn v Maďarsku zdůraznil nutnost potrestat toho, kdo ve střední Evropě nerespektuje mírové smlouvy, ruší daná slova, šíří rozvrat a anarchii, při-

---

78 AKPR – protokol T (Tajné) 1921–1944 (1953), sign. T 32/21, č.j. 415/111/961, kart. 21.

79 Marès, A.: Francouzsko-československé vztahy v oblasti vojenství 1918–1924, s. 61.

80 Tóth, Andrej: Adoption of the Act No. 1921: XLVII on the Extinction of the Ruler Rights of Charles IV and Succession to the Throne of the House of Habsburg in Hungary by the National Assembly in November 1921. Prague Papers on the History of International Relations, 2011/1, s. 82–100.

tom si myslí, že podstatným prvkem mezinárodní politiky je podvádění a dvojitá tvář. Přitom se jedná o dodržování mírové smlouvy z Trianonu a skutečné odzbrojení Maďarska. Praha věděla o přípravách exkrále Karla na návrat do Uher. Několikrát sdělila maďarské vládě, co bude následovat, jestli se Karel zase vrátí: vznikne mezinárodní krize, v níž se zasadí o vydání Karla a jednou provždy se již vyřeší otázka Habsburků. Přesto byla v Uhrách prováděna dvojaká politika výslovně proti rozhodnutí konference velvyslanců Spojenců ze dne 4. února 1920 a dne 1. dubna 1921 o nepřípustnosti návratu Habsburků, když jako „karlista“ se projevil předseda vlády Bethlen, bývalý ministr zahraničí Gratz nebo oficiální delegát ve Společnosti národů Apponyi. Po příchodu Karla tudíž Československo a Jugoslávie mobilizovaly, protože Malá dohoda chtěla rázně vyřešit celou věc diplomaticky i vojensky. Případný návrat Habsburků znamenal hrozbu obnovení politického systému, nepřijatelného pro národy ve střední Evropě. Jedná se totiž o jejich svobodu, demokracii a státní existenci. Mobilizace upevnila vnitřní pořádek a prokázala oddanost všech vrstev obyvatelstva a národností vůči republice, které plně konaly svou povinnost, i když došlo k politováníhodným událostem jako v Kraslicích. Mobilizace je však vážná věc, proto není možné připustit, aby nezodpovědné živly štvály prosté lidi do nezákonných akcí. Malá dohoda přitom postupovala v plném souznění s Velkou dohodou, aby již učinily definitivní konec Habsburků ve střední Evropě. Proto společně prosadily přijetí zákona o zrušení pragmatické sankce, zbavení Karla nároku na trůn a vyloučení možnosti zvolit některého jiného Habsburka za krále. Potom teprve začalo Československo dne 10. listopadu 1921 demobilizaci svojí armády, poněvadž: „Kdo svobodu a demokracii nedovede hájit, není ji hoden.“⁸¹ Praha důrazným postupem diplomaticky i vojensky proti návratu exkrále Karla posílila mezinárodní prestiž a postavení Československa jako významného státu ve střední Evropě.

Následně vyvstala otázka, nakolik reálné jsou další plány Budapešti na rozbití kruhu Malé dohody kolem Maďarska bez podpory velmocí, nebo zda stojí za to pokusit se o politickou akci proti kterémukoli členskému státu Malé dohody bez podpory velmocí a tudíž s minimální šancí na úspěch. Na tuto otázku byly tři možné odpovědi: 1) čekání a vyhýbání se jakýmkoliv jednostranným maďarským spekulativním akcím, dokud nezískají podporu velmocí; 2) aktivní maďarské akce bez podpory velmocí; 3) maximálně využít všech měnicích se mezinárodních poměrů a hledat podporu velmocí. Předseda maďarské vlády István Bethlen zastával v otázce mezinárodních vztahů pragmatické stanovisko: „Pro Budapešť, jediná

81 Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Digitální repozitář: Národní shromáždění republiky Československé 1920–1925, Poslanecká sněmovna, Stenoprotokoly, 91. schůze, 16. 11. 1921, část 3, s. 1–5. <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/091schuz/s091003.htm> [29. 6. 2020].

možná zahraniční politika je trpělivě čekat.⁸² Jako jediné praktická a realistická se tudíž pro Maďarsko jevila třetí varianta, tedy trpělivě vyčkávat na změny mezinárodní situace v Evropě. Budapešť se proto snažila získat podporu alespoň některých velmocí, zejména Itálie, pro kterou představovala Malá dohoda jako součást spojeneckého systému soupeřící Francie zásadního protivníka ve střední Evropě, na Balkáně a na východním pobřeží Jaderského moře.⁸³ Později se Budapešť sblížila také s Berlínem a Maďarsko se stalo významným spojencem a nástrojem politiky Německa ve střední Evropě a na Balkáně.

---

82 Vizi, László Tamás: The Idea of Hungarian Politics on Revision in the First Half of the 1920s. *West Bohemian Historical Review*, XI, 2021, č. 1, s. 26–28.

83 Császár, Ildikó: From Isolation to Active Foreign Policy: The Hungarian-Italian Treaty of Friendship of 1927. *West Bohemian Historical Review*, VII, 2017, č. 1, s. 95–113.

Czechoslovakia and attempts for „restoration” of Habsburgs in 1921

After the First World War, the new Czechoslovakia quickly stabilized. It created an internal republican regime of parliamentary democracy and consolidated its international position. However, relations with Hungary remained a serious problem. Indeed Budapest still give up the hope of re great Hungary in headed ruler with habsbu r tion Dynasty. The overthrown emperor and king Charles in exile, his aristocratic adherents as well as various monarchist groups and movements in the territory of the former Habsburg Empire they still did not cope with its disintegration. At the same time, they also relied on monarchist and conservative circles in Germany, France and Great Britain, as well as other European countries. They began to make plans to restore the Habsburg monarchy and restore the ex-Emperor and ex-King Charles to the throne. Hungary, which did not accept the disintegration of historic Hungary and had a strong monarchist and especially nationalist movement, openly opposed the post-war constitutional order of Central and South-Eastern Europe and the existence of successor states, seemed most favorable. They first assumed the re-establishment of Charles as the king of Hungary. Then, under appropriate internal and especially international conditions, to restore the Habsburg Empire, perhaps in some reformed form of a constitutional and federal monarchy. Historically, the term “restauration of the Habsburgs” has been used for these efforts. Charles and his followers first tried to return to Hungary in March 1921, but failed due to the internal resistance of regent Horthy, who did not want to give up his position of power, and the international power pressure on Hungary, which was instigated by Czechoslovakia. Then again in October 1921 he tried again to return to Hungary. This time regent Horthy deployed an army against his supporters and Czechoslovakia mobilized part of its army. Karel was interned and transported to the Portuguese island of Madeira.